

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Saray ve Mûsikî -III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Mûsikînin Himayesi-
Yazar: Selman Benlioğlu
(İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018)

Reviewed by
Muhammed Feyzi İBRAHİMOĞLU
Diyanet İşleri Başkanlığı
Kastamonu / TÜRKİYE
muhammedfeyzi37@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9772-9476>

Makale Türü/ Article Types: Kitap Değerlendirmesi/ Book Reviews

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 13/08/2024

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 06/12/2024

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 22 Sayı/Issue: 44 Sayfa /Page: 399-402

Atıf/Citation: İbrahimioğlu, Muhammed Feyzi. "Saray ve Mûsikî -III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Mûsikînin Himayesi- Yazar: Selman Benlioğlu (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018)". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2024), 399-402.

Kitap Değerlendirmesi
SARAY VE MÛSİKÎ -III. SELİM VE II. MAHMUD DÖNEMLERİNDE
MÛSİKÎNİN HİMAYESİ-

Ses, insanlığın var oluşundan bu yana hayatın her safhasında ve hemen hemen her alanında farklı şekillerde kullanılmıştır. Seslerin ahenkli olarak bir araya gelmesiyle oluşan müzik de insanlık tarihi ile birlikte gelişim göstermiş ve toplumsal alanda korunmaya çalışılmıştır. Kimi zaman savaşa katılanlara destek ve manevi merasimlerde insanları cûşa getirmek amacıyla, kimi zaman da salt sanatın devamlılığı ya da sadece dinleyip huzur bulmak maksadıyla sanatkarlar tarafından gözetilmiş ve devam ettirilmiştir. Bahse konu olan sanatçılar hem müzik kültürünün üretimini ve devamlılığını sağlamak hem de ilgililerini daha çok teşvik etmek adına Doğu'da da Batı'da da bir hâmî tarafından himaye edilmiştir. Osmanlı kültüründe önemli bir yeri olan müzik, halktan ziyade saray tarafından koruma altına alınmıştır. Sanatın iktidar tarafından himaye edilmesi konusunda Halil İnalçık'ın *Şair ve Patron* isimli eserinden ilham almış olan Selman Benlioğlu'nun, incelediğimiz "*Saray ve Mûsikî -III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Mûsikînin Himayesi-*" adlı çalışması kendisinin 2017 yılında tamamladığı doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. Daha önce üzerinde durulmamış bir konuyu merkeze alan eser, Osmanlı mûsikî geleneğinde iktidarın etki seviyesini belirlemek amacıyla, müziğin zirve yaptığı dönemlerden III. Selim ve II. Mahmud dönemlerini kapsayacak şekilde kaleme alınmıştır. Tarihi yöntem ve betimleme yöntemlerinin kullanıldığı eser, sistematik bir örüntüye sahiptir.

İncelediğimiz çalışma giriş ve beş ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın mahiyeti, kaynakları, kapsamı ve bölümlerinin içeriğinden oluşan kısa bir girişten sonra yazar, "Doğu'da ve Batı'da Mûsikî Hâmîliği" başlıklı ilk bölümde Osmanlı öncesinde müziğin muhafaza edilmesinden bahsetmektedir. Yazarın aktardığına göre İslam tarihinde sanat hâmîliğinin ilk örneği Kâ'b b. Züheyr'in yazdığı kasideden ötürü Hz. Peygamber'in onu ödüllendirdiği ve koruması altına aldığı kaside-i bürde hadisesidir. Bu dönemde şiirin gerisinde olan mûsikî için Hz. Peygamber'in özel bir himayesi olmamakla birlikte mevcut uygulamalara karşı olan tavrından şeriat dahilindeki müziği uygun gördüğü anlaşılmaktadır. (ss. 21-23) Mûsikînin halk nezdindeki yerinin önceki dönemlere nazaran daha görünür olduğu dört halife dönemi, ileriki süreçte daha ciddi desteklenmesine ve ilmî faaliyetlerin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Emevîler döneminde halife Yezîd b. Muâviye, II. Yezîd, Hişâm ve III. Yezîd mûsikîye önem vermiş; fakat Ömer b. Abdülazîz gençliğinde müzikle ilgilenmiş olsa da halifeliği sırasında müzisyenleri saraydan uzaklaştırmıştır. Abbâsîler döneminde ise halife Ebü'l-Abbâs, Hârûnürreşîd, Vâsik ve dönemin soylu ailelerinden Bermekî ailesi tarafından mûsikî korunmayı sürdürmüştür. (ss. 27-31) Timurlu idaresinde de Abdülkâdir-i Merâgî (v. 1435) Timur tarafından korunmuş olup; yine bu dönemde Hüseyin Baykara (v. 1506) da mûsikî hâmîsi olarak dikkatleri çekmektedir. Modernleşmeyle birlikte Doğu'da mûsikî hâmîliğinin iktidar çevresinden halka yayıldığını ifade eden yazar daha sonra kilise, saray, aristokrasi başlıklarında Batı kültüründeki himayeye yer vermiştir. Ona göre Orta Çağ'da müzisyenlerin himayesi konusunda merkezî rol Papalığın olmakla birlikte; sarayda Batılı hükümdarların Doğudakilere göre geri planda kaldığı görülmektedir. Aristokraside ise müzik patronajının on beşinci yüzyıldan itibaren başladığı söylene de patronaj asıl olarak on sekizinci yüzyıldan sonra hâkim hale gelmiştir. Batı'da Mozart, Bach, Beethoven, Haydn ve Schubert gibi müzisyenler himaye edilenlerden bazılarıdır. (ss. 49-67.)

Eserin ikinci bölümünde “Osmanlı’da Mûsikînin Himayesi”nden bahsedilmektedir. Yazar, Osmanlı zamanındaki yönetimin hükümdarın mutlak hâkimiyetine dayandığını belirtmekte ve hükümdarın her sınıftan insanı himaye etmekle mükellef olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla çeşitli sanat ve zanaatle uğraşan kişiler bu himayenin muhatabı olduğu gibi mûsikînin ve mûsikîşinasların da hâmîliği saray tarafından üstlenilmiştir. Yazara göre Osmanlı’ya örneklik gösteren saray ve mûsikî ilişkisi iki farklı şekilde tezahür etmiştir. Birincisi Emevî-Abbâsî saraylarında görülen idareciler ve müzisyenler arasındaki patron-kul ilişkisi modeli; ikincisi ise Timurlularda görülen himayenin daha entelektüel boyut kazandığı modeldir. Bu dönemde himaye merkezleri saray, şehir ve tekke olarak ön plana çıkmıştır. Sarayda padişahların mûsikîye olan özel ilgilerinin yanı sıra; idari ve askerî eleman yetiştirmek amacıyla kurulmuş olan Enderun mektebi, bir mûsikî mektebi olarak da dikkatleri çekmektedir. Osmanlı mûsikî geleneğinin teşekkülünde mühim bir rolü olan tekkeler, mûsikîyi hakikat arayışında bir vâsıta olarak görmüş ve bu sanatı himaye etmenin yanı sıra meşruiyet kazanmasında da büyük bir etkiye sahip olmuştur. (ss. 68-105.)

Eserin “Bir Dinleyici Olarak III. Selim ve II. Mahmud” başlığını taşıyan üçüncü bölümünden itibaren söz konusu padişahların dönemleri mercek altına alınmıştır. Üçüncü bölümde III. Selim’in Sırkâtibi Ahmed Efendi’nin *Rûznâme*’si ile II. Mahmud dönemindeki Enderun’dan bahseden Hızır İlyas Ağa’ya ait *Letâif-i Vekâyi-i Enderûniyye* eserleri kaynak olarak kullanılmış ve ilk olarak bu dönemlerin tarihsel panoraması çizilmiştir. *Rûznâme* kayıtlarındaki analizlerle devam edilen bu bölümde yazar III. Selim’in mûsikî dinlediği mekânlara ve bu meclislerin tarihlerine yer vermiş; fakat dinlediği repertuar ve icracılarla ilgili bilgiye ulaşamamıştır. Buna kıyasla *Rûznâme*’ye göre oldukça detaylı kaleme alınmış olan *Letâif* kayıtlarında, II. Mahmud’un huzurunda yapılan mûsikî meclisleri, icracılar, repertuar, padişahın müzisyenlerle diyalogları gibi pek çok bilgiye rastlanıldığını ifade etmektedir. Bu meclislerin çoğunda klasik fasla ait formların icra edildiğini söyleyen yazar, bu fasılları yıl, ay, gün, mekân ve makam analizleriyle ayrıntılandırmıştır. (ss. 106-162.)

Dördüncü bölümde “Müzisyenlerin Sarayda İstihdamı” konusuna değinilmektedir. Yazar, bu istihdamı mûsikînin himayesini gösteren bir delil olarak görmektedir. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde saray patronajının tekke ve şehre göre daha önde olduğunu ortaya koymaktadır. Elde ettiği verilere göre sarayda istihdam edilen müzisyenler ya sarayda faal olarak görevli olup Enderun’da hizmet eden Basmacı Abdi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Şâkir Ağa gibi kimseler ya da müzikteki yeteneği sebebiyle saraya davet edilen Ali Nutkî Dede, Abdülbâki Nâsır Dede ve Abdürrahim Kühî Dede gibi kimselerdir. Saraya alınanlar yeteneklerine göre padişahın tasarrufuyla terfi alarak görevlerine devam etmişlerdir. Emekli olmaları anlamında kullanılan çerağ edilmeleri ise yaşlarının ilerlemesi, Hacca gitme isteği gibi kendi rızalarının da olduğu muhtelif sebeplerle, belli bir ihsan karşılığında gerçekleşmiştir. Çerağ edilenler, sonrasında fasıllara katılmaya devam edebilmiş ya da icralarda bulunmuşlardır. (ss. 163-205)

Çalışmanın son bölümünde ise III. Selim ve II. Mahmud özelinde “Hâmî-Mûsikîşinas İlişkisi” değerlendirilmiştir. Osmanlı’da padişahların sanata olumlu yaklaşıtları bilinmektedir. Değerlendirmeye göre III. Selim ve II. Mahmud döneminde bu yaklaşım, himayenin ötesinde alanda yeni eserlerin bestelenmesine ve nazarî mûsikî çalışmalarının yapılmasına vesile olmuştur. Bu gelişmede onların müziği sevmelerinden ziyade hürmet göstermeleri, sanatı ve sanatçıyı değerlendirip takdir edebilecek düzeyde müzik birikimine sahip olmaları da bir

etkendir. Bununla birlikte zaman zaman kötü icra ya da istenilen eserin okunamaması gibi nedenlerle müzisyenlerin cezalandırılması söz konusu olmuştur. (ss. 206-218.)

Yazara göre hâmilîğin sanat üretiminde etkisi değişken olsa da sanatkâr her zaman hâmişine karşı mesuliyet ve şükran duygusu hissetmiştir. Bu duygu mûsikîde, padişaha ait bir güfteyi bestelemek, padişahı metheden besteler yapmak ya da sultanın terkip ettiği makamdan eser ortaya koymak şeklinde tezahür etmiştir. İlerleyen sayfalarda III. Selim ve II. Mahmud için bestelenen medhiyelerin bestekârlara, makamlara, usullere, formlara ve güftelere göre analizlerini sunan yazar, daha sonra III. Selim'in terkip ettiği makamlara ve döneminde bestelenen eserlere yer vermiştir. Buna göre III. Selim'in evcârâ, pesendîde, sûzidilâra, şevkefzâ ve şevkutarab gibi makamları terkip ettiği rivayet edilse de yazar, bu makamlardan bazılarının ona aidiyetinin tartışmalı olduğuna, bu durumun mûsikîşinas-hâmî ilişkisinde kendisine duyulan hürmetten ve minnetten ötürü ortaya çıkmış olabileceğine dikkatleri çekmiştir. Çıkarılan sonuçların aktarıldığı kısımla da eser noktalanmıştır. (ss. 219-279.)

Benlioğlu, mûsikî hâmilîği konusuna odaklanan ilk çalışmalardan birini kaleme almış ve böylece bu alanda yapılacak ilerideki çalışmalara da ışık tutmuştur. Yazarın da ifade ettiği gibi bu araştırma bahsi geçen iki padişahın dışında kalan dönemlerde mûsikî hâmilîğinin seyri, günümüzdeki iktidar-müzisyen ilişkileri gibi konularda yapılabilecek farklı araştırmaların da önünü açmıştır. Nitekim Ahmet Feyzi de *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Müzik Kültüründe Patronaj ve Hâmilik* isiminde bir çalışma ortaya koyarak farklı bir dönemi ele almıştır. Benlioğlu'nun tanıtımını yaptığımız çalışması, zengin bir kaynakça ortaya koymuş; müziğe ilgi duyan kimselerin ve bu konuda uzmanlaşmak isteyen araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.